

YAHYÂ b. SAİD el-ENSÂRÎ

dülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Medine 1405/1985, II, 352; *Vekî*, *Ah̄bârü'l-kuḍât* (nşr. Abdülazîz el-Merâgî), Kahire 1947-50, III, 241-245; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 147-149; Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-ḥadis* (nşr. M. Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad 1409/1989, I, 207-208; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 101-106; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîḥ li-men ḥarrece lehü'l-Buḥârî fî'l-Câmî'i's-şahîḥ* (nşr. Ebû Lübbâbe Hüseyin), Riyad 1406/1986, III, 1216-1218; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 468-481; a.mlf., *Tezkiretü'l-ḥuffâz* (nşr. Zekerîyyâ Umeyrât), Beyrut 1998, I, 104-105; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 221-224; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 147.

HAYATİ YILMAZ

YAHYÂ b. SAİD el-KATTÂN (يحيى بن سعيد القطان)

Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd b. Ferruh el-Kattân et-Temîmî el-Basrî (ö. 198/813)

Hadis hâfızı ve ricâl âlimi.

120 (738) yılının başlarında Basra'da dünyaya geldi. Muhtemelen ataları Benî Temîm kabilesinin âzâtlısı olduğu için Temîmî nisbesini almış, ancak hiç kimsenin kendisi üzerinde velâ hakkının bulunmadığını söylemiştir (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 136). Pamuk ticareti yaptığından "Kattân", şaşı olduğundan "Ahvel" diye anılmıştır. En çok faydalandığı hocaları yirmi yıl boyunca derslerine katıldığını söylediği Şu'be b. Haccâc ile Süfyân es-Sevrî'dir. Evzâî, Hammâd b. Seleme, İbn Ebû Arûbe, Mis'ar b. Kidâm, Âsım el-Ahvel, Mâlik b. Enes, Hüseyim b. Beşîr diğer hocalarından bazılarıdır. En meşhur talebeleri ise onun hadislerin illetlerini tesbit etme yöntemini sürdüren Ali b. Medîni başta olmak üzere Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hayseme Zühêyr b. Harb, İshak b. Râhûye ve Abdurrahman b. Bişr'dir. Öğlü Muhammed ile torunu Ahmed b. Muhammed de kendisinden hadis öğrenmiştir. Yahyâ el-Kattân ikindiden sonra mescidde oturur, talebeleri akşam namazına kadar kendisine hadisle ilgili sorular sorardı. Hocalarından Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne ile akranı Mu'temir b. Süleyman ve yakın arkadaşı Abdurrahman b. Mehdî de ondan rivayette bulundu. Hadis öğrenmek amacıyla Bağdat, Kûfe ve Mekke gibi merkezlere seyahat etti. Muhtemelen Mekke'ye yaptığı ziyaretler sırasında, çağının âlimlerinden bazılarıyla görüştü. Yahyâ b. Saîd 12 Safer 198'de (12 Ekim 813) Basra'da vefat etti.

Yahyâ b. Saîd emîrül-mü'minîn fi'l-hadis, imâmül-muhaddisîn, hâfız, sika, me-

mûn, hüccet, sebt gibi hadiste en üst mertebedeki âlimler için kullanılan niteliklerle anılmıştır. Hocası Şu'be b. Haccâc bir kişiyle ihtilâfa düştüğünde ondan hakem olmasını istemiş, Yahyâ da bu olayda hocasının aleyhinde hüküm vermiştir (İbn Ebû Hâtîm, I, 232-233). Kendilerinden hadis alınabilecek râviler hakkında titiz ölçüler koyması ve sadece sika râvilerden hadis nakletmesi sebebiyle çok sert eleştirilerde bulunan (müteşeddid) hadis tenkitçileri arasında sayılmıştır. Hadis sahasında yetkinlikleriyle tanınmayan, rivayetlerinde çok hata yapan bazı zâhid ve sûfilardan hadis rivayet etme konusunda da son derece ihtiyatlı davranmıştır. Hadisleri yazmakla birlikte daha çok ezberinden rivayet eder, uzun hadisleri talebelerinin kitaplarından okur, mâna ile rivayeti de câiz gördü. Süfyân es-Sevrî onunla bir defasında hadis müzakere ettiğinde hâfızasına hayran kalmıştır (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IX, 177). Arkadaşlarıyla beraber bir hocadan hadis okuduklarında onlar yazar, Yahyâ ise sadece dinler, evine gidince dinlediği hadisleri ezberinden kaydederdî (İbn Ebû Hâtîm, I, 248). Bununla birlikte hâfızasına güvenerek yaptığı bazı rivayetlerde yanıldığını itiraf etmiştir (Hatîb, *el-Kifâye*, s. 220). Ahmed b. Hanbel'e göre Yahyâ râvileri en iyi tanıyan, hadis rivayetinde nâdiren hata yapan, rivayetlerinde titiz ve çok dikkatli bir hadisçidir. Özellikle hadis ricâlî hakkındaki derin bilgisi, isnadın inceliklerini ve ta'n noktalarını iyi bilmesi sebebiyle övgüye lâyık görülmüştür (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 138; İbn Receb, s. 133). İlelü'l-hadis ile cerh ve ta'dîl konusundaki uzmanlığı da herkes tarafından kabul edilmiştir. Hocası Süfyân es-Sevrî bir defasında muhtemelen onu sınamak için tedlîs yaparak rivayette bulununca Yahyâ bunu hemen farketmiş, Sevrî de, "Senin gibisini görmedim, hiçbir kusuru kaçırılmıyorsa" demiştir (Mizzî, XXXI, 339). İsnadla ilgili geniş bilgisi yanında fikhü'l-hadîse dair bilgisi sebebiyle de fakih muhaddislerden kabul edilmiştir. Tebeü't-tâbiîn dönemi Basra muhaddisleri arasında hadis ilminde titizliğiyle öne çıkan Yahyâ el-Kattân, Irak bölgesinde hadis usulü ilminin temellerini atmış, hadise dair bilgilerin sistemleşmesine öncülük etmiş, rivayetleri ve râvileri derinlemesine incelemenin ilk metotlarını ortaya koymuştur (İbn Hibbân, VII, 611). Yahyâ b. Saîd, Basra kuraat âlimleri arasında da seçkin bir yere sahiptir. İlele dair ilk eseri onun yazdığı, zayıf râvilerle ilgili bir kitabı (*ed-Du'afâ'*) ile *Kitâbü'l-Megâzî* adlı bir başka çalış-

masının olduğu nakledilmekle birlikte günümüze ulaşan herhangi bir eserine rastlanmamış, rivayetleri ise *Kütüb-i Sitte'* de yer almıştır.

Nesâî *Müsnedü ḥadisî Yaḥyâ b. Sa'îd el-Kattân* adıyla bir eser yazmış, Ebû Kureyş el-Kuhistânî onun bazı rivayetlerini *Ḥadisü's-şüyuḥ* adlı eserinde toplamıştır (Necm Abdurrahman Halef, IV, 97). Yahyâ el-Kattân hakkında hazırlanan yüksek lisans tezleri arasında İvaz Atekî el-Hâzîmî'nin (*Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân muḥaddişen ve nâkıden*, 1400, Ümmü'l-kurâ Üniversitesi eş-Şerîa ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye Fakültesi) ve Sa'd Feçhân ed-Devserî'nin (*Menhecü'l-İmâm Yaḥyâ b. Sa'îd el-Kattân fî'l-cerh ve't-ta'dîl*, 2001, Küveyt Üniversitesi eş-Şerîa ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye Fakültesi) çalışmaları zikredilebilir (Dayhan, VII/1 [2009], s. 111).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 232-251; IX, 150-151; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, VII, 611-612; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ḥadis* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut 1406/1986, s. 66-67; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 381-391; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 135-144; a.mlf., *el-Câmî' li-aḥlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1403/1983, I, 139, 185; a.mlf., *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevratî – İbrâhim Hamdî el-Medenî), Haydarâbâd 1357 → Medine, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), s. 44, 86, 87, 115, 128, 129, 161, 220; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), X, 72; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 329-343; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IX, 175-188; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 191-200*, s. 462-471; İbn Receb, *Şerhu 'İlelü'l-Tirmizî* (nşr. Subhî es-Sâmmerrâî), Beyrut 1405/1985, s. 64, 129, 131-133; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, VI, 135-137; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1460; Necm Abdurrahman Halef, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, IV, 97; Ramazan Özmen, "Basralı Meşhur Muhaddis Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın Hadis İlmindeki Yeri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/2, Diyarbakır 2007, s. 61-90; Ahmet Tahir Dayhan, "Küveyt Üniversitesi'nde Hazırlanan Hadis Tezleri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, VII/1, İstanbul 2009, s. 111.

ERDİNÇ AHATLI

YAHYÂ b. SÂLİH (يحيى بن صالح)

Ebû Zekerîyyâ (Ebû Sâlih) Yahyâ b. Sâlih el-Vuhâzî ed-Dimaşkı (ö. 222/837)

Humuslu muhaddis ve fakih.

137'de (754) Humus'ta doğdu. 147'de (764) doğduğuna dair rivayet isabetli görülmemiştir. Yemen asıllı Himyer kabilesinden olup sonradan Kuzey Arabistan'a yerleşen Cüşem b. Abdüşems oğulların-

dan atası Vuhâza'ya (Uhâza) nisbetle Vuhâzî, Humus'ta doğup büyüdüğü için Himsî, sık sık Dimaşk'ta bulunduğu için Dimaşkî, bütün Şam bölgesinde şöhreti yayıldığı için Şâmî nisbeleriyle anılmıştır. Genç yaşta tahsile başladığı anlaşılan Yahyâ b. Sâlih çeşitli ilim merkezlerinde Saïd b. Beşîr el-Basrî, Muâviye b. Sellâm ed-Dimaşkî, Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd, Mâlik b. Enes, İsmâil b. Ayyâş, Derâverdî, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Bakıyye b. Velîd ve Hammâd b. Şuayb el-Kûfî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Mizzî, onun ders gördüğü ve kendilerinden rivayette bulunduğu elli yedi hocasının ismini zikreder (*Tezhibü'l-Kemâl*, XXXI, 375-377). Yahyâ b. Sâlih sık sık Kûfe'de bulundu, Ebû Hanîfe ile talebelerinin ders halkalarına katıldı ve ehl-i re'yin görüşlerini benimsedi. Hocası Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den yakın ilgi gördü ve bir defasında onunla Mekke'den Kûfe'ye aynı bineği paylaşarak seyahat etti (İbn Asâkir, LXIV, 282). Fıkıh ilminde derinleşti ve geniş birikim sahibi oldu. Bazı konularda kendine has görüşleri bulunan Yahyâ b. Sâlih, hadis ilmi ve rivayetiyle meşguliyeti meslek edindiği halde ehl-i re'ye itibar etmesi yüzünden Vekî' b. Cerrâh ve diğer muhaddisler tarafından eleştirilmiştir. Rû'yet konusunda Cehmiyye'nin kurucusu Cehm b. Safvân ile aynı görüşü benimsemekle suçlandı. Kevsec diye anılan İshak b. Mansûr el-Mervezî de onun Mürcîî olduğunu ve mezhebinin dâilîğini yaptığını ileri sürmüştür (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 456).

Bu eleştiri ve suçlamalar yüzünden bazı kimseler Yahyâ b. Sâlih'in rivayetleri konusunda menfi kanaat belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel'in hadis derlemek amacıyla Humus'a geldiği, ancak Yahyâ b. Sâlih'ten hadis almadığı nakledilir. Bununla birlikte onun güvenilirliği konusunda olumsuz görüş bildirene rastlanmadığı gibi teziğe ifadeleriyle övülmüştür. Yahyâ b. Maîn, İbn Sâlih'in sika, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî ve İbn Ebû Hâtim sadûk, Ebû Avâne el-İsferâyîni hasenü'l-hadis bir râvi olduğunu söyler. İbn Adî onu Şam bölgesinin güvenilir âlim ve râvilerinden sayar. Ebû Ya'lâ el-Halîlî ise hadiste imam kabul edilen kimselerden rivayette bulunduğunu belirtir. Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb, Humus'a kadı tayin edildiğinde kendisine yardımcı olacak güvenilir birini tavsiye etmelerini isteyince Yahyâ b. Sâlih önerildi. Mizzî'nin kaydettiği elli den fazla râvisi ve talebesi arasında Yahyâ b. Maîn, İbrâhim b. Saïd el-Cevherî, Ahmed b. Sâlih et-Taberî, Buhârî, Zühfî, Ebû Hâtim Mu-

ammed b. İdrîs er-Râzî, Fesevî, Ebû Zûr'a ed-Dimaşkî ve Osman b. Saïd ed-Dârimî gibi muhaddisin bulunması ve aleyhinde bir şey söylenmemesi onun güvenilirliği konusunda tereddüt bulunmadığını göstermektedir. Zehebî de güvenilir oldukları halde eleştirilen râvilere dair eserinde Yahyâ'dan da bahseder ve ehl-i re'yin görüşlerini benimsediği için aleyhinde konuşulduğunu söyler (*Zikru esmâ'i men tüküllime*, s. 196).

Mu'tezilî görüşleri benimsemeyen fukaha ve ehl-i hadis ulemâsı üzerinde baskı uygulayan Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Yahyâ b. Sâlih'i Humus'a kadı yapmak için davet ettiği nakledilirse de onun bu görevi kabul edip etmediği bilinmemektedir. Yahyâ b. Sâlih, İmam Mâlik'in *el-Muvaţta'*ını kendisinden dinleyerek nakleden râvilerden biri olup Nesâî dışında *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi onun rivayetlerine yer vermiştir. Kaynaklarda kendisinden özellikle râvilerin hayatı ve vefat tarihleriyle ilgili pek çok bilgi nakledilen Yahyâ b. Sâlih Humus'ta vefat etti. Onun rivayetlerinden oluşan bir cüz, Ebû Müshir'in *Nüşhatü Ebî Müshir* adıyla bilinen cüzü içinde diğer birkaç muhaddisin rivayetleriyle birlikte günümüze intikal etmiştir. Bu cüz Ebû Müshir'in eseri yanında (*Nüşhatü Ebî Müshir*, nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Tanta 1410/1989; Yahyâ b. Sâlih'in nüshası için bk. s. 51-70) Ebû Amr İbn Mende'nin *el-Fevâ'id* (nşr. Hallâf Mahmûd Abdüssemî', Beyrut 1423/2002, II, 107-129; Yahyâ b. Sâlih'in nüshası için bk. II, 121-128) adlı derlemesi içinde de yayımlanmıştır. Yahyâ b. Sâlih, senesinde kendisinin yer aldığı kırk bir rivayet içeren bu nüshadaki hadislerin büyük bir kısmını hocası Hammâd b. Şuayb el-Kûfî'den nakletmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Müshir, *Nüşhatü Ebî Müshir* (nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid), Tanta 1410/1989, s. 51-70, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 6-18; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 473; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-tarih*, I, 151, 206; Ebû Zûr'a ed-Dimaşkî, *Tarih* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, s. 284; Rabâî, *Târîhu meulidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1410, II, 491; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LXIV, 273-283; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, XXXI, 375-381; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 453-456; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 408-409; a.mlf., *Tezhibü Tezhibi'l-Kemâl* (nşr. Mûs'ad Kâmil v.dğr.), Kahire 1425/2004, IX, 453-454; a.mlf., *Zikru esmâ'i men tüküllime fihî ve hüve müvaşşak* (nşr. M. Şekkûr b. Mahmûd el-Meyâdîni), Zerkâ 1406/1986, s. 196; İbn Hacer el-Askalânî, *Tezhibü't-Tezhib*, Beyrut 1404/1984, XI, 201-202; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 193-194.

MEHMET EFENDİOĞLU

YAHYÂ b. SELLÂM

(يحيى بن سالم)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm
b. Ebî Sa'lebe et-Teymî
(ö. 200/815)

Kuzey Afrika ve Endülüs'te kendisine ilk Kur'an tefsiri nisbet edilen âlim.

124 (742) yılında Kûfe'de doğdu. Kaynaklarda hayatından ziyade menkıbelerine yer verilir. Oğlu Muhammed'den nakledilen bir rivayete göre (İbn Nâcî, I, 240) öğrenimine Kûfe'de başladı. Babasının Basra'ya göç etmesi üzerine tahsiline bu şehirde devam etti. Hasan-ı Basrî'nin talebelerinden kıraat dersi aldı; daha sonra hadis ilmi ve hadis rivayeti üzerinde durdu. Dönemindeki kültür merkezlerini dolaşarak birçok âlimle görüştü. Ardından hadis râvileri arasında onun da adı zikredilmeye başlandı. 182'de (798) ticaret maksadıyla Mısır üzerinden Kuzey Afrika'nın ilim ve ticaret merkezi olan Kayrevan'a gitti. Kayrevan Ulucamii'nde tefsir dersleri verdi, tefsirini burada yazdı. Kayrevan halkı kendisine büyük ilgi gösterdi. Kısa bir müddet sonra çevresinde ilim halkaları oluşmaya başladı. Kayrevan'ın Abbâsî valileri Muhammed b. Mukâtil el-Akkî, İbrâhim b. Ağleb ve oğlu Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. İbrâhim döneminde bu şehirde yaşadı. Vali İbrâhim, Yahyâ'nın Mısır'dan dostu olan Leys b. Sa'd'ın talebesiydi; bu sebeple ona çok itibar etti (Ebû'l-Arab, s. 35; Ebû Bekir el-Mâlikî, I, 141; İbn Ebû'd-Diyâf, I, 98-99).

Yahyâ b. Sellâm'ın güçlü bir hâfızaya sahip bulunduğu dair pek çok rivayet vardır. Ebû'l-Arab'ın naklettiği bir habere göre torunu dedesinin duyduğu her şeyi ezberlediğini, hatta şarkı söylenen bir yerden geçerken şarkının hâfızasına yer etmemesi için kulaklarını tıkadığını söyler (*Tabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye*, s. 37). Mürcie'den olduğuna dair dedikodu çıkınca bunu kesinlikle reddetmiş, bu söylentiler kendisini yakından tanıyanlarca da yalanlanmıştır. Kayrevan Kadısı İsâ b. Miskîn'e Yahyâ ile ilgili görüşü sorulduğunda, "Hakkında dedikodu yapıldı, fakat Allah'a yemin ederim ki o bizden daha hayırlı idi" demiştir. Yahyâ b. Sellâm'a Mürciilik isnat edilmesinin asıl sebebi, o dönemdeki yaygın mezhep taassubu, onun aslen Iraklı olması ve bazı Kayrevanlılar tarafından bir yabancı gibi görülmesidir. Bununla birlikte Kuzey Afrikalılar onu güvenilir bir âlim olarak tanımışlardır. Yahyâ b. Sellâm, Irak'tan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan coğrafyada yirmi dördü tâbiinden olmak üzere 360'tan fazla âlimle görüştü (Ebû Bekir